

Фейкова інформація в умовах повномасштабної російсько-української війни : бібліографічний огляд статей, відеоновин та фоторепортажів / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Наук. б-ка ім. М. Максимовича, Інформ.-бібліогр. від. ; [упоряд. Н. В. Кошлякова ; за заг. ред. І. І. Тіщенко]. – Київ : [б. в.], 2023. – 37 с.

В огляді зібрано матеріали про ключові елементи інформаційного фронту росії проти України – фейкі, маніпуляції, викривлення історичних фактів та ін., які країна-терорист поширює у ЗМІ. росія роками вкладала мільйони в пропагандистську армію, поширювала наративи, які викривлюють реальність та українську історію. Але завдяки професійності та мужності українських журналістів світ бачить правду про російсько-українську війну, жахливі злочини росії та їх наслідки.

Зміст

Інформаційна війна у медіа-просторі.....	4
<i>Інформаційна безпека: як знаходити правдиву інформацію.....</i>	<i>13</i>
Медійне право під час війни	18
<i>Непрофесійність, маніпуляції та клікбейт – загроза якійській українській журналістиці</i>	<i>24</i>
Українські науковці на захисті правдивої історії.....	28

Інформаційна війна у медіа-просторі

1. **Алещенко В.** Інформаційно-психологічна безпека особистості в умовах гібридної війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. Київ, 2022. Вип. 1. С. 13–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2022_1_5 (18.01.23).

Виокремлено напрями інформаційно-психологічних атак проти України та наведено класифікацію інформаційно-психологічних загроз. Визначено негативні наслідки інформаційно-психологічного впливу на психіку та наведено ефективні способи протистояння негативному впливу інформаційних потоків. Підкреслено, що підвищенню інформаційно-психологічної безпеки особистості сприяють контроль інформаційного середовища, навчання населення основам медіаграмотності, проведення заходів щодо захисту інформаційного середовища від зовнішніх негативних впливів тощо.

2. **Березенко І.** Нова зброя дезінформації під назвою DEEPPFAKE (Діпфейк) // Мілітарний : вебсайт. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/nova-zbroya-dezinformatsiyi-pid-nazvoyu-deepfake-dipfejk/> (03.03.22).

"Реальною загрозою для світу, а особливо для України в нинішніх умовах, стали новітні засоби пропаганди, залякування та спотворення інформації. Найбільш серйозною зброєю в руках любителів спотворити інформацію, видати брехню за правду, на разі є технологія Діпфейк, яка дозволяє, за допомогою нейромереж реалістично накласти обличчя однієї людини, на обличчя іншої і зробити від її особи будь-яку заяву. Проте до ідеалу цієї технології ще далеко. На разі експерти з Массачусетського Технологічного Інституту радять звертати увагу на певні деталі, які зможуть ідентифікувати відео, як продукт втручання штучного інтелекту".

3. **Білоусенко О.** "Апокаліпсис у темряві" й деградовані українці. Огляд російської дезінформації 28 листопада – 4 грудня 2022 року // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://detector.media/monitorynh-internetu/article/205998/2022-12-15-apokalipsys-u-temryavi-y-degradovani-ukraintsy-oglyad-rosiyskoi-dezinformatsii-28-lystopada-4-grudnya-2022-roku/> (15.12.22).

Починаючи з 24 лютого 2022 р. "Детектор медіа" моніторить українські соцмережі у щоденному режимі та подає хроніку російської дезінформації навколо російсько-української війни..

4. **Білоусенко О.** "Фактчекери – це сапери, які знешкоджують інформаційні міни" // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/29254/2022-03-30-faktchekery-tse-sapery-yaki-zneshkodzhuyut-informatsiyni-miny/> (30.03.22).

MediaSapiens поспілкувався із фактчекерами з трьох організацій – "НотаЄнота", "Брехунець" та StopFake – та розповідає, з якими викликами довелося стикнутися українським фактчекерам в умовах реальної війни, чи змінилися підходи до перевірки інформації та чому точність у роботі фактчекера зараз є важливішою за оперативність.

5. **Вівчарик Н.** Дезінформація та пропаганда під час війни: як їм протистояти, українські журналісти обговорювали на конференції в Братиславі // Національна спілка журналістів України : вебсайт. URL: <https://nsju.org/novini/dezinformacziya-ta-propaganda-pid-chas-vijny-yak-yim-protystoyaty-ukrayinski-zhurnalisty-obgovoryuvaly-na-konferencziyi-v-bratyslavi/> (19.12.22).

"Російсько-українська війна показала, що боротьба за розум людей починається раніше, ніж стріляє зброя. Про це говорили спікери на міжнародній конференції «Re:Cover – Як війна Росії в Україні змінює журналістику», яка 9–11 грудня пройшла у Братиславі (Словаччина). Російська пропаганда почалася ще до війни. Росії вдалося якусь частку населення світу засумніватися в українській незалежності. Також росія переконала світ, що Україна – агресивна країна. І тому в 2014 році для росії все розпочалося безболісно. Потім росія намагалася змінювати наративи, спираючи на них ідею завоювання України. росія дозволяла собі висловлювання, що Україна – держава якої не існує. Серед фейків було й те, що Україна – «нацистська держава». Використовувала росія і культурний історичний міф, ніби російськомовне населення в Україні гноблене. Фейки спрямовані на деморалізацію населення. Також російські пропагандисти

кажуть, що всі відео на деокупованих територіях інсценовані, і це все насправді не так. Багато говорять «про біологічну зброю в Україні»".

6. **Власенко В.** Із кремлівськими фейками можна боротися, об'єднавши зусилля . Урядовий кур'єр. Київ, 2022. 9 груд. (№ 261). С. 2.

"російська пропаганда діє за принципом організованої злочинної групи, до якої залучено державні органи і ЗМІ рф".

7. **Галащук І.** Фейки в умовах війни: як правильно оперувати важливою інформацією // СарниNews.City : вебсайт. URL: <https://sarnynews.city/articles/196857/fejki-v-umovah-vijni-yak-pravilno-operuvati-vazhlivoyu-informaciyeyu> (01.03.22).

8. **Ганна Маляр:** Ключовий виклик в інформаційній війні рф проти України – навчити суспільство комунікувати // АрміяInform : вебсайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/29/ganna-malyar-klyuchovyj-vyklyk-v-informacijnij-vijni-rf-proty-ukrayiny-navchyty-suspilstvo-komunikuvaty/> (29.06.22).

"Нині триває інформаційна війна, яку супроводжують бойові дії із застосуванням техніки. Величезну роль у ній відіграють соціальні мережі, адже ми стикаємося з тим, що кожна людина, у якої є смартфон, здатна продукувати інформацію. Через це ключовою проблемою є не дезінформація, а навпаки – у демократичному суспільстві людина через телефон розповідає таємниці, які не можна говорити. За словами Ганни Маляр, нині в сучасній політиці громадянське суспільство відіграє ключову роль. Один із головних викликів сьогодні – це навчити суспільство комунікувати в умовах війни. Тому Україна повинна працювати у двох напрямках: політико-дипломатичному та з громадянським суспільством".

9. **Гордієнко В.** Україна в російських фільмах після 2014 року // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=bE_i2IJa9Bc (13.05.22).

10. **Данильян О., Дзьобань О.** Інформаційна війна у медіапросторі сучасного суспільства. Вісник Національного юридичного університету імені

Ярослава Мудрого. *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Київ, 2022. Т. 3, № 54. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/265589> (28.12.22).

Проаналізовано основні способи поширення дестабілізуючої інформації рф, яка розповсюджує песимізм, страх і пасивність, зневіру в тих чи інших лідерів, політичне керівництво держави тощо.

11. **Дворецька О.** Війна з НАТО? Як Путін змінював ЦІЛІ та РИТОРИКУ під час свого вторгнення в Україну // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=vZXjg12d_YY (29.12.22).

12. **Дорогих С. О.** Щодо питань інформаційної безпеки як напряму інформаційної політики України в умовах війни. *Інформація і право*. Київ, 2022. № 2. С. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2022_2_17 (18.01.23).

"В умовах війни інформаційна сфера не відходить на другий план, навпаки – щільність інформаційних потоків в умовах війни зростає в рази. Кожної години користувач отримує величезну кількість інформації, частина якої прямо чи опосередковано генерується ворогом у рамках інформаційно-психологічних спеціальних операцій (далі – ІПСО). Спостерігається навіть певна психологічна залежність людей від новин. Держава, яка бажає перемогти у цій війні, повинна забезпечувати протидію кібератакам на критичну інфраструктуру, інформаційні системи та ресурси країни, знаходити відповіді на ІПСО ворога, генерувати власний контент, здійснювати власні ІПСО, спрямовані на населення, владні структури та збройні сили противника. Тож, серед напрямів інформаційної політики на перше місце виходить забезпечення інформаційної безпеки державим".

13. **Дослідження** україно-російської інформаційної протидії під час війни на Донбасі та повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. *Сучасний захист інформації*. Київ, 2022. № 1 (49). С. 6–15.

14. **Захист** інформаційного та кіберпростору // Служба безпеки України : вебсайт. URL: <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky> (28.12.22).

"На базі Ситуаційного центру забезпечення кібербезпеки СБУ функціонує система управління подіями інформаційної безпеки (SIEM), яка моніторить

події в режимі реального часу та дозволяє аналізувати стан інформаційної безпеки. Потенційно критичні події безпосередньо обробляються аналітиками безпеки, що дає змогу оперативно виявляти, реагувати та попереджувати загрози в національному кіберпросторі. Представлено звіт SIEM за червень 2022 р."

15. **Ілюк К.** Інформаційна війна – це не тільки фейки // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/29264/2022-03-31-informatsiyna-viyna-tse-ne-tilky-feyky/> (31.03.22).

Розповідається про складову піраміди інформаційної війни – наратив, який складається з меседжів, які живлять фейками, маніпуляціями та спекуляціями.

16. **Інформаційна** війна. 5 прийомів бойової пропаганди, до яких вдається путінізм, щоб маніпулювати людьми // Укрінформ : вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3628987-informacijna-vijna-5-prijomiv-bojovoi-propagandi-do-akih-vdaetsa-putinizm-sob-manipuluvati-ludmi.html> (06.12.22).

17. **Карпчук Н.** Інформаційні приводи й інформаційний супровід гібридної війни Російської Федерації проти України. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці, 2022. Т. 45. С. 71–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2022_45_10 (18.01.23).

"Пропаганда, як один із інструментів гібридної війни, в основному націлена на широке населення чи групу осіб, що приймають рішення, малюючи картину, яка підкреслює аспекти чи відносини, які спонсори хочуть вкласти як ключові факти. Російська пропагандистська операція функціонує за допомогою телебачення RT, мультимедіа Sputnik, багатомовних каналів YouTube та інших інструментів соціальних медіа, ретельно розроблених для конкретних національних (наприклад, Великобританії, США, Німеччини) та мовних (наприклад, арабська, франкофонна, російська) аудиторій та передається через постійно змінювані дезінформаційні повідомлення. Велике фінансування дає змогу цим медіа розширити свою діяльність по всьому світу та ще більше підвищити їх ефективність".

18. **Корсунський С.** Інформаційна складова війни: як Росія намагається послабити підтримку Заходу // Радіо Свобода : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiyna-viyna-rosiyskyu-vplyv/31811302.html> (20.04.22).

"Інформаційна війна у сучасних умовах є одним з вирішальних факторів перемоги. Від того, як за кордоном сприймають події в Україні, залежить і рівень політичної підтримки, і обсяги допомоги, і масштаби запроваджених проти агресора санкцій".

19. **Куренкова О.** Російська пропаганда: як вона вбиває і чи можливо судити пропагандистів Кремля // Суспільне Новини : вебсайт. URL: <https://suspilne.media/346548-rosijska-propaganda-ak-vona-vbivae-i-ci-mozливо-suditi-propagandistiv-kremla-suspilne-poasnuemo/> (26.12.22).

"У матеріалі Суспільне Новини про пропаганду ми пояснюємо, коли слова стають злочином. Відео містить символіку тоталітарних режимів. Ми їх показуємо як приклади пропаганди. Також тут є цитування російських нарративів та брехні. Ми не можемо цього уникнути, оскільки розповідаємо, як пропаганда стає злочином. Ми у жодному випадку не хочемо, аби наша аудиторія повторювала ці нарративи, та жодним чином не легалізуємо їх".

20. **Миколайчук Б.** Епідемія дезінформації: чому фейки стали частиною нашого життя і як "вакцинуватися" // Центр демократії та верховенства права : вебсайт. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi/> (22.07.22).

Зважаючи на те, що дезінформація є свідомим введенням в оману, яке також несе загрози і шкоду, вважаємо доцільним з певними особливостями використати ці критерії для її аналізу. У статті представлено дослідження дезінформації за критеріями Рабатського плану дій (ООН). План дій було ухвалено експертами 5 жовтня 2012 р. в м. Рабат (Марокко).

21. **Новик П.** Як російська пропаганда атакує Україну фото- та відеофейками в мережі: підбірка тижня // Є : вебсайт. URL: https://ye.ua/sypilstvo/62186_Yak_rosijska_propaganda_atakuye_Ukrayinu_foto_ta_videofeykami_v_merezhi_pidbirka_tizhnya.html (15.01.23).

"Російська пропаганда активно поширює в мережі фото- та відеофейки, які направлені на дискредитацію України, зменшення допомоги від країн-партнерів, а також створення негативного іміджу українських біженців. І якщо на російськомовне населення ці фейки поширюють сумнівні сайти та анонімні телеграм-канали, то для іноземної аудиторії часто перекладають на англійську та іспанську мови і поширюють через Твітер".

22. **Пекар В.** Як працює російська пропаганда // Укрінформ : вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3509152-ak-pracue-rosijska-propaganda.html> (17.01.23).

23. **Перша** світова кібервійна // УНІАН : вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/techno/persha-svitova-kiberviyna-yak-ukrajina-boretsya-na-drugomu-fronti-11998566.html> (03.10.22).

Війна з російським мордором ведеться на кількох фронтах одночасно: як на фізичному полі бою, так і в інформаційному та цифровому просторах. УНІАН з'ясував, як виглядає перша світова кібервійна, та якими успіхами може похвалитися українська ІТ-армія.

24. **Пришляк Н.** Зеленський закликав заблокувати мовлення російських каналів у Євросоюзі // УНІАН : вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/politics/zelenskiy-zaklikav-zablokuvati-movlennya-rosiyskih-kanaliv-u-yevrosoyuzi-11962137.html> (31.08.22).

Жоден російський пропагандист і жоден державний телеканал не мають працювати на території ЄС. Як передає кореспондент УНІАН, про це президент України Володимир Зеленський заявив під час відео-виступу на конференції "Форум 2000" у Празі.

25. **Росія** готується до нових битв. Моніторинг росЗМІ за 2–8 січня 2023 року // Тексти : вебсайт. URL: https://texty.org.ua/articles/108674/rosiya-hotuyetsya-do-novyh-bytv-monitorynh-roszmi-za-2-8-sichnya-2023/?src=read_next_banner&from=107377 (01.12.23).

"Росіяни дедалі більше тривожаться через постачання Україні озброєнь і готуються зустрічати на полі бою західні танки. Ослаблена Росія втрачає вплив на Кавказі та в Центральній Азії, але не може це визнати.

Пропагандисти перекидають усю вину на чергові «козни Запада». Читайте про це та інше в новому випуску нашого моніторингу російських державних ЗМІ й маніпулятивних сайтів, які прицільно поширюють російську дезу".

26. **Свідерська О. І.** Цифрова пропаганда та ризики інформаційної безпеки у контексті російсько-української війни. *Політикус*. Одеса, 2022. Вип. 2. С. 60–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2022_2_12 (20.01.23).

"Одним із ключових інструментів у веденні інформаційної війни є цифрова пропаганда. Головним завданням пропаганди є змінити суспільну свідомість таким чином, щоб нація, по відношенню до котрої здійснюють злочинні дії під корилася волі агресора, сприйняла його реальність за свою, і перестала боротися із злочинними діями проти себе. Визначено, що в українських реаліях можна визначити чотири рівні на яких працює інформаційна війна: індивідуальний, регіональний, національний та глобальний. Кожен із тих рівнів по-своєму реагує на політичні наративи, які просуваються пропагандою, відтак впливають на внутрішню інформаційну безпеку цілої країни".

27. **Ситуаційний центр** забезпечення кібербезпеки // Служба безпеки України : вебсайт. URL: <https://ssu.gov.ua/sytuatsiinyi-tsentri-zabezpechennia-kiberbezpeky> (28.12.22).

Кіберфахівці СБУ цілодобово дбають про інформаційну безпеку країни: протидіють кіберрозвідкам іноземних держав займаються боротьбою з кібертероризмом і кібершпиунством здійснюють контррозвідувальні та оперативно-розшукові заходи протидіють спробам розхитати ситуацію в країні через різноманітні інформаційні "вкиди".

28. **Стріха М.** Міфи агресора: як росія "українською брудною бомбою" лякає. *Україна молода*. Київ, 2022. 2 листоп. (№ 33). С. 4–5.

"23 жовтня російський міністр оборони сергій шойгу поговорив телефоном з колегами з Франції, Туреччини та Великої Британії. Головною темою розмов стала начебто готовність Києва створити «брудну бомбу» (тобто бомбу, де звичайний неядерний вибух призводить до розпорошення радіоактивної речовини), щоб підірвати її над українською територією і звинуватити в тому росію. Прямо стверджувалося, що за вказівкою президента Зеленського до

роботи залучено фахівців Східного ГЗК у Жовтих Водах та київського Інституту ядерних досліджень НАН, а окремі компоненти має бути одержано з Великої Британії. Тему «брудної бомби» шойгу розвивав у розмовах з міністрами оборони США, Індії та Китаю і в наступні дні. Яка мета цієї словесної мішури, що є не чим іншим, як фейком?».

29. **Стріха М.** Російські фейки: куди Київ сховав свою ядерну бомбу? *Світ*. Київ, 2022. Верес. (№ 35/36). С. 3.

30. **Центр** протидії дезінформації показав, як окупанти створюють фейки проти України // Укрінформ : вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3428014-centr-protidii-dezinformacii-pokazav-ak-okupanti-stvoruut-fejki-proti-ukraini.html> (13.03.22).

Працівники Центру протидії дезінформації при РНБО України знайшли в соцмережах окупантів навчальні матеріали щодо створення фейків проти України.

31. **Чурікова Н.** Україна здивувала Захід: експерт зі США звертає увагу на нові тонкощі дезінформації Кремля // Радіо Свобода : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaykhid-viyna-propahanda-kremlya/32161303.html> (04.12.22).

"Росія виграла в інформаційній війні проти України до початку широкомасштабної агресії, але після неї український нарратив почав домінувати в інформаційному просторі на Заході, говорить Дональд Дженсен, директор з питань Росії та Європи в Інституті миру США. Він вважає, що українці дуже вдало зуміли використати нові технології, наприклад, соціальні мережі. Дуже важко щось протиставити відео російських звірств. Українська розповідь ЗМІ є чіткою, послідовною, і передусім позитивною – Україна бореться за незалежність, за свободу, проти тиранії".

32. **Шутяк Л.** Битва за громадську думку: як Україна воює з Росією на інформаційному фронті // Explainer. URL: <https://explainer.ua/bitva-za-gromadsku-dumku-yak-ukrayina-voyuye-z-rosiyeyu-na-informatsijnomu-fronti/> (23.05.22).

33. **Яценко В. А.** Інформаційна свідомість як фактор війни Росії проти України. *Інформація і право*. Київ, 2022. № 2. С. 9–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2022_2_3 (14.01.23).

"Закономірних, об'єктивно зважених причин розпочати цю війну не було, її зумовили штучно створені інформаційно-пропагандистські фактори: висування Росією таких безпекових вимог до НАТО, які явно не могли бути виконані; надумані звинувачення України у спробі військового вирішення територіальних питань і невиконанні мінських домовленостей; інсинуації щодо необхідності «звільнення» російськомовних громадян України від «ярма» націоналізму, як фашизму та інші стереотипи свідомості, пов'язані з безпековою парадигмою існування".

34. **#DisinfoChronicle** // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://disinfo.detector.media/day/30-12-2022> (17.01.22).

"Детектор медіа" у режимі реального часу збирає та документує хроніки Кремлівської дезінформації навколо російсько-української війни.

Інформаційна безпека: як знаходити правдиву інформацію

35. **Боць Т.** Інформаційний шум – що треба знати про поведінку в мережі під час війни // Український тиждень : вебсайт. URL: <https://tyzhden.ua/informatsijnyj-shum-shcho-treba-znaty-pro-povedinku-v-merezhi-pid-chas-vijny/> (12.03.22).

Пропонується список офіційних джерел інформації.

36. **Бугайчук А.** Фейки та маніпуляції навколо загрози з боку Білорусі: як не стати жертвою // Сила правди : вебсайт. URL: <https://sylapravdy.com/fejky-ta-manipulyacziyi-navkolo-zagrozy-z-boku-bilorusi-yak-ne-staty-zhertvoyu/> (15.10.22).

Далеко не всі ті, хто цікавиться ситуацією на кордоні та масштабом участі Білорусі у війні проти України, мають необхідні знання та компетенції, щоб відрізнити реальних експертів, офіційні джерела, розпізнати різні маніпуляції. Для більшості читачів варто довіряти якісним медіа, які роблять це для них. На

національному рівні актуальний список якісних медіа оприлюднює Центр стратегічних комунікацій, створений при Міністерстві культури та інформаційної політики України. Станом на 10 жовтня до нього увійшли "Суспільне", "Ліга", "Громадське", 24 канал, "Дзеркало тижня", "Радіо Свобода", "НВ", "Українська правда", "Еспресо", "Укрінформ", "Цензор", "Український тиждень", "Детектор.Медіа", "Стопфейк".

37. **В Україні** запустили фактчек-бот для відстеження фейків // Укрінформ : вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3440117-v-ukraini-zapustili-faktcekbot-dla-vidstezenna-fejkiv.html> (26.03.22).

"Центр протидії дезінформації при РНБО України рекомендує новий фактчек-бот «Перевірка», який допомагає швидко розпізнати фейкові новини. Зазначається, що «Перевірка» є ботом-рятівником від фейкових новин, неперевіреної інформації, відвертої брехні та російської пропаганди. Зокрема за допомогою нового фактчек-боту можна розрізнити фейкові новини в соцмережах, у політиці, визначити фейкові новини російських засобів масової інформації, спрямовані на боротьбу з Україною. Щоб розпізнати фейк, необхідно надіслати боту інформацію, яку потрібно перевірити на справжність. Надіслане посилання відразу потрапляє команді, яка вміє швидко перевіряти великі масиви інформації із застосуванням штучного інтелекту. Як повідомляв Укрінформ, Генеральний штаб Збройних Сил України закликає перед репостами у соцмережах перевіряти інформацію на офіційних ресурсах, оскільки російські загарбники зазнають втрат та намагаються посіяти серед українців паніку".

38. **Війна** в інтернеті: як відрізнити фейк новин і не пустити ворога у свій акаунт // Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/03/16/82174346/> (16.03.22).

Команда Olx зби́рала п'ять схем та варіанти протидії, які стануть у нагоді українцям.

39. **Зв'язок** та пошук інформації // Dovidka.info : вебсайт. URL: <https://dovidka.info/zvyazok-ta-poshuk-informatsiyi-v-nadzvyhajnyh-sytuatsiyah/> (26.12.22).

Вміщено базові поради для українців, щоб не стати жертвою інформаційних операцій ворога: сусідські чати: як ділитись інформацією безпечно; як бути на зв'язку та отримувати інформацію; як захиститись від дезінформації; яким джерелам інформації можна довіряти та ін.

40. **Інформаційна** війна: як розпізнавати фейки? // Громадський простір : вебсайт. URL: <https://www.prostir.ua/?news=informatsijna-vijna-yak-rozpiznavaty-fejky> (22.03.22).

Медіа Свідомі та Українська Волонтерська Служба підготували добірку правил, які допоможуть розпізнавати фейки та протидіяти їм.

41. **Інформаційна** війна: як розпізнавати фейки? // Платформа : вебсайт. URL: <https://platforma.volunteer.country/posts/informatsiina-viina-iaak-rozpiznavaty-feiky> (28.12.22).

У цій статті ви знайдете добірку правил, які допоможуть розпізнавати фейки та протидіяти їм переліком організацій, які оперативно розкривають фейки та стоять на захисті нашого інформаційного простору: Stopfake.org (@StopFake), Детектор Медіа (@detector_media); Vox Ukraine (@vox_ukraine, Фейсбук спільноти "НотаЄнота" та "По той бік новин".

42. **Коссе О.** Фейки з фронту. Як не стати жертвою маніпуляцій під час війни // Факти ICTV : вебсайт. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20221123-fejky-z-frontu-yak-ne-staty-zhertvoyu-manipulyaczij-pid-chas-vijny/> (23.11.22).

43. **Остерійгайтеся** підроблених відео! Що таке діпфейки та для чого їх використовують // ICTV : вебсайт. URL: <https://ranok.ictv.ua/ua/2022/06/25/osterijgajtesya-pidroblenih-video-shho-take-dipfejki-ta-dlya-chogo-yih-vikoristovuyut/> (25.06.22).

Бажання російських пропагандистів ввести в оману українців не має меж. Сучасні технології дозволяють ворогам використовувати не тільки неправдиві текстові матеріали, а й відео. Ролики зазвичай викликають більше довіри в аудиторії, адже їх складно змонтувати, щоб вони мали реалістичний вигляд. Однак нова технологія діпфейк дозволяє створювати відеозаписи настільки правдоподібними, що сумнівів у багатьох не виникає. У статті розповідається, що таке діпфейки та як їх використовують російські пропагандисти.

44. **П'ять** кроків щоб з'ясувати, що телеграм-канали просувають російський порядок денний // Ізбірком : вебсайт. URL: <https://izbirkom.org.ua/news/medialiteracy/2022/pyat-krokiv-shob-zyasuvati-sho-telegram-kanali-prosuvayut-rosijskij-poryadok-dennij/> (20.12.22).

"Аналітики видання «Детектор медіа» дослідили 1 тисячу 700 telegram-каналів в Україні і узагальнили ознаки, за якими можна довести, що той чи інший канал у telegram поширює вигідні росії повідомлення. Тож видання оприлюднило інструкцію з розпізнавання пропагандистських і дезінформаційних ресурсів, яких журналісти нарахували понад 300".

45. **Сардаризаде Ш.** Як фейки про війну в Україні збирають мільйони переглядів у TikTok // BBC News Україна : вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61220423> (25.04.22).

"Щомісячна кількість активних користувачів TikTok сягнула мільярда, більша її частина – молодше 30 років. Вони заходять на сервіс, щоб дізнатись новини про російсько-український конфлікт, тож платформа щосили намагається зупинити потік фейків. Згідно з дослідженням NewsGuard, вебсайту, що відстежує дезінформацію в інтернеті, новим користувачам можуть рекомендувати неправдивий контент про Україну протягом 40 хвилин після приєднання до мережі. Тож сумнівний контент не потрібно навіть шукати. Однак, якщо Facebook, Instagram і Twitter позначають фейкові відео про війну, то TikTok, схоже, не дуже за цим встигає. Пропонуються найбільш поширені категорії фейкового контенту, які BBC знайшла в TikTok".

46. **Снопок О.** Дивимося, читаємо, слухаємо: як змінилося медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни // Українська правда : вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/7353987/> (22.06.22).

"Соціальні мережі використовують 76,6 % українців, 66,7 % – телебачення, 61,2 % – Інтернет за винятком соцмереж. Це свідчить про зростання потреби в більш оперативних джерелах інформації, однак призводить до того, що споживання дезінформації також зростає. Після ескалації бойових дій українці почали більше довіряти телебаченню та радіо. Крім того, наразі також

помітне зростання довіри до соціальних мереж: вона вища на 6 %, ніж до інших джерел інформації онлайн, а серед усіх інших джерел новин соцмережі перебувають на 2-му місці за рівнем довіри. З початку широкомасштабної агресії провідним джерелом інформації для українців став месенджер Telegram, за ним опинився YouTube, а Facebook змістився на третє місце з першого, яке до того він посідав стабільно декілька років поспіль".

47. **Тягнирядно Л.** Дезінформація, пропаганда і все, що між ними: як розпізнати і захиститися // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/201754/2022-08-10-dezinformatsiya-propaganda-i-vse-shcho-mizh-nymy-yak-rozpiznaty-i-zakhystytysya/> (10.08.22).

"Одним із важливих, навіть ключових, елементів повномасштабної війни росії в Україні є інформаційний фронт. Країна-терорист роками вкладала мільйони в те, щоби пропагандистська армія спотворювала інформацію й поширювала російські наративи, які викривлюють реальність. Так народилися наративи про «недодержаву», «утиски російськомовного населення», «укрофашистів». Крім того, потужною зброєю окупантів стало щоденне масштабування сотень тисяч фейків про Україну та українців. Аби сіяти сумніви, росія з початку повномасштабного вторгнення, за даними «Детектор медіа», збільшила витрати держбюджету на державні телеканали, агенції та видання. Суми підскочили в 3,2 рази в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. В абсолютних цифрах за три місяці 2022 року це еквівалент 217 мільйонів євро".

48. **Українцям** час мислити не точковими фейками, а глобальними наративами // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29434/2022-05-05-ukraintsyam-chas-myslyty-ne-tochkovymy-feykamy-a-globalnymy-naratyvamy-kerivnytsya-voxccheck/> (05.05.22).

Керівниця фактчекінгового проєкту VoxCheck Світлана Сліпченко радить українцям не поспішати поширювати новини про війну, навіть якщо є заява від офіційних джерел. За її словами, краще почекати, доки її підтвердять інші органи влади, а також незалежні журналісти чи експерти, зокрема InformNapalm, Conflict Intelligence team тощо.

49. **Янковський О.** 12 років тюрми за "фільтрацію". Як дезінформують українців в окупації? // Радіо Свобода : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-filtratsiya-mariupol-yaznytsya-feyky-rosiyi/31913136.html> (24.06.22).

"Одна з жительок Маріуполя, якій вдалося виїхати з окупованого міста, розповіла «Новинам Приазов'я» (просить не називати її ім'я задля безпеки родичів, які досі залишаються в місті), що Росія відразу після отримання контролю над Маріуполем почала розповсюджувати фейки про те, що України вже нібито «не існує», а російська армія просувається далі, зокрема, вже начебто захопила Запоріжжя. Другий з найпопулярніших фейків там – це кримінальна відповідальність абсолютно за все. Типу: «Ви отримали гуманітарку – 5 років тюрми», «Ви пройшли «фільтрацію» – 12 років тюрми» і все в такому дусі. Подібні дії спрямовані на те, щоб налякати людей, щоб вони навіть не розглядали варіант повернення в Україну, бо вони там «злочинці»".

Медійне право під час війни

50. **Про Заяву** Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану : постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2190-IX // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал парламенту України]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2190-IX#Text> (09.01.23).

"Верховна Рада України наголошує, що одним з ключових завдань Української держави повинно стати забезпечення встановлених Конституцією України гарантій свободи слова, вільного отримання, збирання і поширення інформації з урахуванням встановлених законами України обмежень, пов'язаних з воєнним станом. Українська держава не має права копіювати тоталітарні практики держави-агресора. Будь-які незаконні спроби втручання в роботу журналістів та засобів масової інформації, будь-які злочини проти журналістів або випадки технічного вимкнення проукраїнських телеканалів з ефіру повинні отримувати рішучу реакцію правоохоронних органів з притягненням винних до справедливої відповідальності. В умовах воєнного стану держава підтримуватиме чесних

журналістів, незалежні засоби масової інформації, що є ознакою будь-якого демократичного суспільства, яким, безумовно, є суспільство України".

51. **Адамович Н.** Чи змінює війна стандарти журналістики, або Як писати про російські звірства, воєнні злочини й геноцид // Zmina : вебсайт. URL: <https://zmina.info/articles/ukrayinskij-zhumalisticzi-treba-perestaty-kompleksuvaty/> (12.09.22).

"Війна з Росією поставила перед журналістами нові виклики, зокрема з дотримання журналістських стандартів. Протягом останніх місяців редакції мали вирішувати для себе, як публікувати фото тіл загиблих і чи публікувати взагалі, чи показувати обличчя російських полонених, як писати про російські звірства, воєнні злочини та геноцид і про що говорити з потерпілими. Головний експерт із медійного права Центру демократії та верховенства права Ігор Розкладай акцентував на тому, що українські журналісти з початком повномасштабного вторгнення зіткнулися з жорсткою цензурою з боку соцмереж".

52. **Баркар Д.** Новини під час війни. Аналіз контенту провідних онлайн-медіа за 17 жовтня 2022 року // Інститут масової інформації : вебсайт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/novyny-pid-chas-vijny-analiz-kontentu-providnyh-onlajn-media-za-17-zhovtnya-2022-roku-i48694> (28.10.22).

"ІМІ запускає новий моніторинг, який міститиме огляд тем, професійних стандартів та ключових особливостей стрічок новин провідних онлайн-медіа. З огляду на воєнний час ІМІ змінив підхід до оцінювання професійних стандартів, відмовився від щоквартального рейтингування за стандартами й фіксуватиме найкричущі випадки. Водночас раз на пів року ІМІ публікуватиме білий список найкращіших онлайн-медіа".

53. **Блендюк М.** Як працюють українські культурні медіа під час війни // Суспільне Культура : вебсайт. URL: <https://suspilne.media/245223-ak-pracuut-ukrainski-kulturni-media-pid-cas-vijni/> (03.06.22).

"В інформаційній війні з Росією важливу роль відіграє культура, адже одна з чільних тез російської пропаганди – що української ідентичності немає, а все українське створене комуністичним урядом початку ХХ століття. Поки

новинні сайти розвінчують фейки росіян щодо ситуації на фронті, українські медіа про культуру також змінили вектор своєї роботи, підлаштувавшись під умови інформаційної війни".

54. **Вектори** змін для оптимізації унормування роботи медіа під час воєнного стану // Інтерньюз Україна : вебсайт. URL: <https://drive.google.com/file/d/15oeUTInkoIMapYGax2DpwZLmPMYFNYfR/view> (12.01.23).

На основі проведених інтерв'ю діалогів та опитувань Аспен Інститут Київ спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні за експертної підтримки "Інтерньюз-Україна" напрацювали пакет рекомендацій. Їхня мета – покращення умов роботи журналістів під час воєнного стану в Україні та оптимізація їхньої взаємодії з представниками влади та військовими.

55. **Войтюк Т.** Рада попередньо підтримала новий закон про медіа. Що він передбачає та як вплине на вступ до ЄС // Суспільне Новини : вебсайт. URL: <https://susplne.media/276494-rada-poperedno-pidtrimala-novij-zakon-pro-media/> (30.08.22).

Метою законопроекту є створення єдиної, впорядкованої та взаємоузгодженої системи правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері медіа, виконання Україною зобов'язань перед європейськими партнерами та імплементація норм європейського законодавства у національне законодавство.

56. **Генштаб** пояснив правила обережності з поширенням інформації: головні питання та відповіді // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/197755/2022-03-22-genshtab-poyasnyv-pravyla-oberezhnosti-z-poshyrennyam-informatsii-golovni-pytannya-ta-vidpovidi/> (22.03.22).

57. **Довженко О.** Чому в медіа немає і не має бути "всієї правди" про війну // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://detector.media/blogs/article/197451/2022-03-13-chomu-v-media-nemaie-i-ne-maie-buty-vsiiei-pravdy-pro-viynu/> (17.01.23).

Від автора: "Як і в мирний час, завжди корисно комбінувати кілька якісних джерел, перевіряти факти й не поспішати радіти чи засмучуватись, якщо бачите щось особливо оптимістичне або вкрай прикре. Але найважливіше: пора вчитись відриватись від новин, робити паузи, витратити свій ресурс на щось корисне для Батьківщини чи на турботу про себе. Боротьба триває, й Україні потрібні фізично і психічно здорові громадяни, аби вистояти".

58. **Журналісти** розповіли про свій досвід роботи під час війни та відповіли на питання, чи можна заради перемоги поступитись журналістськими стандартами // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29655/2022-06-13-platforma-konstruktyv-vypustyla-programu-ukrainski-zhurnalisty-ta-zhurnalistyka-na-viyni-video/> (13.06.22).

59. **Журналістика** – війна за правду // Рада Європи : вебсайт. URL: <https://www.slg-coe.org.ua/media-in-a-time-of-war/> (07.06.22).

"Широкомасштабна війна Росії проти України поставила перед медійною спільнотою багато нових викликів. Зокрема, це стосується і різних аспектів роботи журналістів в умовах воєнного стану. Подано рекомендації щодо ІНФОРМАЦІЇ, ЯКУ НЕ МОЖНА РОЗГОЛОШУВАТИ В МЕДІА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ та РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ від управління зв'язків з громадськістю ЗСУ. Зробити якісний матеріал також допоможуть рекомендації Інституту масової інформації (ІМІ) щодо ПРАВИЛ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ ПО ПОВЕДІНЦІ З ВІЙСЬКОВИМИ. Комісія з журналістської етики – орган саморегуляції роботи журналістів та редакцій в Україні – підготувала РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВЖИВАННЯ СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНОЇ ЛЕКСИКИ В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ МАТЕРІАЛАХ ПРО ВІЙНУ та РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИСВІТЛЕННЯ ЗАГИБЕЛІ ЛЮДЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ".

60. **Земляна І.** Журналіст і (НЕ) безпека : посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах. Київ, 2016. 192 с. URL: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Zhurnalist-i-nebezpeka.pdf> (18.01.23).

61. **ЗМІ і війна:** особливості поширення інформації та фото під час воєнного стану // Платформа прав людини : вебсайт. URL:

<https://www.ppl.org.ua/zmi-i-vijna-osoblivosti-poshirennya-informaci%D1%97-ta-foto-pid-chas-voyennogo-stanu.html> (14.09.22).

62. **Нагорна А.** Донати, благодійність, переїзди і часткова економія. Як живуть українські онлайн-медіа під час війни // Dev : вебсайт. URL: <https://dev.ua/news/yak-zhyvut-ukrainski-onlain-media> (12.04.22).

"Війна – тяжкий виклик для будь-якого бізнесу, а тим більше для незалежних онлайн-медіа. Більшість з них отримували дохід та оплачували працю журналістів з реклами або передплати підписників. Однак у воєнний час ці ресурси обмежені".

63. **Опитування USAID-Internews** щодо споживання медіа // Internews : вебсайт. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf> (01.11.22).

"Дослідження було виконано InMind на замовлення міжнародної організації Internews, що реалізує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Так, були опитувані респонденти стосовно відношення до Національного телемарафону «Єдині новини». У цілому, респонденти схвально ставляться до зведених новин, відмічаючи те, що він іде цілодобово, його емоційно приємно дивитися («там не показують такі жахи, як у деяких джерелах»). У тих, хто дивиться його регулярно, спостерігається висока задоволеність та довіра до інформації в ньому, але ті, хто дивиться його ситуативно, мають критичні зауваження щодо оперативності інформації, повторення однієї і тієї ж новини протягом кількох годин. Оперативність інформації у телемарафоні респондентами, як правило, порівнювалася з телеграм каналами, де така оперативність значно вища. Телемарафон, хоч і асоціюється з офіційним джерелом від держави, проте внутрішньо переміщені особи ставляться до нього доволі критично. Респонденти вказують на неточності у викладі деталей новин, вплив влади на подання інформації в ефірі, надмірний оптимізм – показ лише «перемоги» України та неготовність висвітлювати невдачі та/або несприятливі прогнози".

64. **Платформа "Конструктив"** випустила програму "Українські журналісти та журналістика на війні" (ВІДЕО) // Детектор медіа : вебсайт. URL:

<https://ms.detector.media/trendi/post/29655/2022-06-13-platforma-konstruktyv-vypustyla-programu-ukrainski-zhurnalisty-ta-zhurnalistyka-na-viyni-video/> (13.06.22).

65. **Про внесення** змін до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 N 73 : наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03 10.2022 N 266 // ligazakon : вебсайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS37500> (12.01.23).

"З метою вдосконалення порядку опрацювання запитів та допуску представників засобів масової інформації на об'єкти Збройних Сил України під час дії правового режиму воєнного стану".

66. **Рекомендації** Комісії з журналістської етики щодо інформації, яку не можна розголошувати в медіа під час воєнного стану // КЖЕ. Комісія з журналістської етики : вебсайт. URL: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-informatsii-iaku-ne-mozhna-rozgholoshuvaty-v-media-pid-chas-voiennoho-stanu/> (17.03.22).

67. **Роль** незалежних медіа у відбудові України // Громадський простір : вебсайт. URL: <https://www.prostir.ua/2022/10/rol-nezaleznyh-media-u-vidbudovi-ukrajiny/> (18.10.22).

На початку війни було три великих завдання – забезпечити безперебійну роботу телерадіокомпаній, створити умови для безпечної роботи працівників і оперативно надавати українцям перевірену інформацію з першоджерел.

68. **Сорока М.** Журналістське слово – могутня зброя // Укрінформ : вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3500206-zurnalistske-slovo-mogutna-zbroa.html> (05.06.22).

"Цьогорічний День журналіста в Україні припав на війну, підступно розв'язану російським агресором. українські журналісти, наражаючись на реальні загрози для життя, ведуть безперервний репортаж про неї, демонструючи не тільки високі патріотичні почуття, а й зразки сміливості, мужності, відданості своїм професійним обов'язкам. Рада Пулітцерівської премії присудила особливу відзнаку – «За відвагу і відданість правді» українським журналістам. Пулітцерівські відзнаки вручаються або окремим журналістам, або творчим

колективам. Але в даному разі пошановано весь український журналістський загал, усіх тих, хто виявив відвагу і відданість правді, представляючи людям і світові жахливі картини війни. Українські журналісти переконливо продемонстрували, що їхнє слово теж воює і є могутньою зброєю в захисті рідної землі, відстоюванні свободи й незалежності рідного народу, загальнолюдських цінностей. За це вже десятки з них заплатили найдорожчим – своїм життям. Ми не забудемо їх імена, їхні діяння і жертовність. Схиляємо голови перед їхньою світлою пам'яттю".

69. **Стеценко С.** "Українські журналісти не стали конформістами": інтерв'ю із очільницею ІМІ Оксаною Романюк // Радіо Свобода : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayins%CA%B9ki-zhurnalisty-lyshayut%CA%B9sya-nezalezhnymy-ta-krytychnymy/32158771.html> (02.12.22).

"Зараз люди переважно отримують інформацію, на жаль, з соціальних мереж: Telegram зріс більше ніж у 2 рази, онлайн медіа і радіо. Онлайн медіа переважно є незалежними. Але в Telegram дуже багато маніпуляцій, дуже багато проплаченої чи прихованої реклами в тому числі політичної. Там дуже багато фейків та оцінювальних суджень. Тому, щоб отримати якісну і незалежну інформацію у нас є багато прекрасних та незалежних онлайн ресурсів, які конкурують між собою за контент, і які здатні оперативно і якісно інформувати".

70. **"Час змін"** з Вадимом Мазуриком // Місто над Бугом : вебсайт. URL: <https://mistonadbugom.com.ua/program/chas-zmin/podcast/chas-zmin-ukrajinski-media-pid-chas-viyni> (15.01.23).

Українські медіа під час війни.

Непрофесійність, маніпуляції та клікбейт – загроза якісній українській журналістиці

71. **"Війна – це не контент".** Подоляк закликав медіа "фільтрувати" інформацію про події на фронті // Детектор медіа : вебсайт. URL:

<https://detector.media/infospace/article/202329/2022-08-29-viyna-tse-ne-kontent-podolyak-zaklykav-media-filtruvaty-informatsiyu-pro-podii-na-fronti/> (29.08.22).

Радник голови Офісу президента Михайло Подоляк закликав журналістів, політиків та експертів не робити "суперсенсаційних заяв" про хід військових операцій до того, як про це повідомить Міністерство оборони або Командування ЗСУ.

72. **Гаряча** лінія з питань етики і стандартів для журналістів, – КЖЕ пропонує власну експертизу // КЖЕ. Комісія з журналістської етики : вебсайт. URL: <https://cje.org.ua/news/hariacha-liniia-z-pytan-etyky-i-standartiv-dlia-zhurnalistiv-kzhe-proponuie-vlasnu-ekspertyzu/> (11.10.22).

"Зараз українські медіа перебувають в напруженому робочому режимі, наживо висвітлюючи російську воєнну агресію в Україні. Вони працюють як супергерої інформаційного фронту, наближаючи перемогу нашої держави".

73. **Голуб М.** Маніпулятивні заголовки з Волині про війну та її наслідки // Сила правди : вебсайт. URL: <https://sylappravdy.com/manipulyatyvni-zagolovky-z-volyni-pro-vijnu-ta-yiyi-naslidyk/> (05.07.22).

"У волинському медіапросторі найпоширенішими маніпуляціями у заголовках на тему війни є перебільшення, або ж неспівпадіння назви із текстом новини. Такі «прийоми» у заголовках медіа використовують спеціально, аби якомога більше людей прочитали новину. Простими словами – це називається клікбейт. Проте разом з цим маніпуляції на тему війни несуть в собі й іншу загрозу – поширення паніки та страху серед населення. Також маніпуляції можуть з'явитися і випадково через помилку журналіста чи редактора. Однак відповідно до Кодексу етики українського журналіста, медійник одразу повинен виправити помилку, як тільки її виявили. У якісній журналістиці в заголовках текст має співпадати із назвою, не мати безпідставних узагальнень чи перекручень".

74. **Дукач Ю.** UPD:Труха: Як популярний телеграм-канал розганяє фейки і придумує відмазки, коли це помічають // Тексти : вебсайт. URL: <https://texty.org.ua/articles/107377/informacijna-telehram-smittyarka-dlya-2-miljoniv/> (08.01.22).

75. **Печончик Т.** Чому важливо говорити правду під час війни // Zmina : вебсайт. URL: <https://zmina.info/columns/chomu-vazhlyvo-govoryty-pravdu-pid-chas-vijny/> (28.06.22).

"Війна є часом великих випробувань для журналістики. Журналісти гинуть і отримують поранення на фронті, стають жертвами насильницьких викрадень і катувань, велика кількість медіа змушені закриватися і припиняти роботу через фінансові труднощі, а окупанти блокують саму можливість сигналу на підконтрольних їм територіях. Однак не меншим викликом для ЗМІ стає сама можливість розповідати правду під час війни, коли кожне слово доводиться ретельно вивіряти й зважувати, адже від цих слів в прямому сенсі може залежати чиєсь життя".

76. **"Ринок джинси відроджується".** ІМІ назвав видання-антилідери з розміщення матеріалів з ознаками заможності // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/203256/2022-09-29-rynok-dzhynsy-vidrodzhuietsya-imi-nazvav-vydannya-antylidery-z-rozmishchennya-materialiv-z-oznakamy-zamovnosti/> (29.10.22).

Моніторинг Інституту масової інформації у вересні 2022 року показав, що ринок джинси в медіа почав відроджуватися. Згідно з моніторингом ІМІ, сайтами-антилідерами з розміщення матеріалів з ознаками заможності стали "Обозреватель", "Гордон" та УНІАН. Згідно з даними дослідження, комерційні компанії наразі виступають основними замовниками матеріалів з ознаками джинси: на них припало 49 % усіх таких матеріалів.

77. **Рябоштан І.** Реклама фінансує російську дезінформацію про війну в Україні – хто ці бренди та що з цим робити? // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29324/2022-04-12-reklama-finansuie-rosiysku-dezinformatsiyu-pro-viynu-v-ukraini-khto-tsi-brendy-ta-shcho-z-tsym-robyty/> (12.04.22).

Рекламодавці мало контролюють, куди потрапляє їхня реклама, тому мимоволі спонсорують пропагандистські наративи Росії проти України.

78. **Стеблина Н.** Джинса, передруки та віддалена робота через війну. З яких причин українські регіональні ЗМІ порушували стандарти // Детектор

медіа : вебсайт. URL: <https://detector.media/regionalna-presaonline/article/202307/2022-08-29-dzhynsa-peredruky-ta-viddalena-robotacherez-viynu-z-yakykh-prychyn-ukrainski-regionalni-zmi-porushuvaly-standarty/> (29.08.22).

Про результати моніторингу регіональних друкованих та інтернет-медіа, який із 1 серпня по 7 серпня 2022 року провів Ін-т демократії імені Пилипа Орлика за підтримки Медійної програми в Україні. Дослідження проводилось у восьми регіонах України: Донецькій, Дніпропетровській, Житомирській, Львівській, Одеській, Сумській, Полтавській, Хмельницькій областях. Моніторинг мав на меті оцінити якість контенту, тематику, дотримання стандартів журналістики та законодавства щодо розміщення реклами.

79. **Стеблина Н.** Чи стали регіональні журналісти краще дотримуватися професійних стандартів під час повномасштабного вторгнення Росії? // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/200560/2022-06-29-chy-staly-regionalni-zhurnalisty-krashche-dotrymuvatysya-profesiynikh-standartiv-pid-chas-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rosii/> (29.06.22).

"Експерти Інституту демократії ім. Пилипа Орлика провели моніторинг дотримання професійних стандартів у регіональних ЗМІ. Співставлення свіжих результатів моніторингу із січневими даними показує, що як загальні оцінки, так і розподіл стандартів, яких дотримуються найгірше, залишився тим самим. Часом журналісти приділяли більше уваги висловленню своєї власної позиції, ніж експертній думці, а також забували, що посилання на джерело має бути чітким. Як сайти, так і друковані видання мали схожі проблеми, що відображалося на якості текстів. Це велика кількість передруків, необробленої інформації, небажання або відсутності можливості отримати додаткові дані щодо описуваної ситуації".

80. **У Міноборони** нагадали, що за словами "невідоме джерело" стоїть неперевірена інформація // Укрінформ : вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3563419-u-minoboroni-nagadali-so-za-slovami-nevidome-dzerelo-stoit-neperevirena-informacia.html> (02.09.22).

Соцмережі з посиланням на "приховані джерела" розповсюджують інформацію про ситуацію на фронті, вибухи в районах бойових дій тощо, однак досить часто така інформація не відповідає дійсності, а її автори ведуть власну гру.

81. **Хайп** на війні! Липові прогнози тарологів та магів заповнили соцмережі // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PzpNviRzlpM> (06.01.23).

В TikTok та Instagram шаленої популярності набирають розклади таро. "Маги" роблять щотижневі прогнози, а попутно рекламують персональні консультації. Вартість деяких сягає тисячі гривень за годину. Скільки вони заробляють на паніці – ми порахували діджитал-експерти.

82. **#ЦПД_пояснює:** термін «фейк-клікбейт» // I-UA.TV : вебсайт. URL: <https://i-ua.tv/news/39437-tspdpoiasniuie-termin-feik-klikbeit> (24.05.22).

Термін "клікбейт" походить від англ. click – "клацання мишкою" + bait – "наживка", "приманка". Мета фейку – зацікавити та змусити перейти за посиланням.

83. **Які** обмеження та особливості роботи медіа діють в Україні під час великої війни // Детектор медіа : вебсайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/203615/2022-10-11-yaki-obmezhennya-ta-osoblyvosti-roboty-media-diyut-v-ukraini-pid-chas-velykoi-viyny/> (09.01.23).

Українські науковці на захисті правдивої історії

84. **Алфьоров О.** Відповідь Путіну від українського історика // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Jd2Ywd-rhEE&list=PLc_KglNaUUIgNDboPOeAlx2yWwxtD87m&index=5 (26.12.22).

85. **Алфьоров О.** Війна з Україною – це битва за історію. Пояснення українського історика // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8F5TNjgYwV8> (30.12.22).

86. **Алфьоров О.** Для чого росіянам українці? // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YWddHzsH3UA> (25.12.22).

Історія полонів та переселень від українського історика.

87. **Алфьоров О.** Знак Z – що це? Пояснення українського історика // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=e-7pRA1xY7w&list=PLeC_KglnaUUIgNDboPOeAlx2yWwxtD87m&index=4 (27.12.22).

88. **Алфьоров О.** Непереможність російської армії – міф. Пояснення українського історика // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=onoHBZ1FIa0&list=PLeC_KglnaUUIgNDboPOeAlx2yWwxtD87m&index=12 (27.12.22).

89. **Алфьоров О.** Росіяни не розуміють історії України // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=C5SLDWjuwXA&list=PLeC_KglnaUUIgNDboPOeAlx2yWwxtD87m&index=10 (26.12.22).

90. **Алфьоров О.** Справжня історія полку Азов від українського історика // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=yS729WuuofU&list=PLeC_KglnaUUIgNDboPOeAlx2yWwxtD87m&index=3 (29.12.22).

91. **Алфьоров О.** Чому Путін напав на Україну? // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=aSp3jIfjuhg&list=PLeC_KglnaUUIgNDboPOeAlx2yWwxtD87m&index=1 (29.12.12).

92. **Барчук Н.** Сім популярних міфів про війну Росії проти України // NV = New voice = НВ. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/naypopulyarnishi-mifi-pro-viynu-rosiji-proti-ukrajini-ostanni-novini-50245001.html> (25.05.22).

Російські міфи творилися не лише путінським режимом, вони не просто продукт пропагандистів й ідеологів русского мира кількох останніх десятиліть. Це надбання кількох століть російської історії, її колоніальна спадщина, фундамент, на якому сьогодні паразитує кремлівський режим.

93. **Війна росії з Україною** – це битва за історію: пояснення українського історика // Інститут всесвітньої історії НАН України : вебсайт. URL:

<https://ivinas.gov.ua/novini/u-nashykh-partneriv/viina-rosii-z-ukrainoiu-tse-bytva-za-istoriiu-poiasnennia-ukrainskoho-istoryka.html> (28.12.22).

"Кандидат історичних наук Олександр Алфьоров, науковий співробітник сектору генеалогічних та геральдичних досліджень відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України пояснює, що в українців намагається відібрати окупант. Росія, зазначає він, вважає себе спадкоємицею Русі. Саме тому в XIX столітті російські ідеологи, історики вигадали тезу, що, коли на Русь прийшли монголи, то місцеве населення пішло кудись на північ, до Новгород, Володимира-на-Клязьмі, а його залишки змішалися з якимись розбійниками – і так виникли українці. Війна сьогодні точиться саме за історію. Тому ми маємо не тільки витримати і перемогти, а й відновити історичну справедливість. Русь – це Україна, Русь – це назва нашої середньовічної держави. І цього нам не можуть пробачити".

94. **Загребельний В.,** Беккер О. Війна Росії проти України є екзистенційною, буттєвою, – Іван Патриляк // АрміяInform : вебсайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/29/vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-ye-ekzystencziynoyu-buttyevoyu-ivan-patrylyak/> (29.04.22).

Іван Патриляк : "В усвідомленні московських верховодів, кремлівських мешканців на політичній карті світу не може бути двох країн незалежних росії і України. Має бути якась одна. Вони теж уявляють цю війну, як екзистенційну для себе, про що путін писав у своїх статтях. Просто весь Захід подумав, що це він якусь дурницю пише. Але він написав реально, що для нього це теж або росія буде з Україною в його розумінні в своєму складі, або росії не буде взагалі. Тому що в його розумінні росія може існувати лише як імперія. Хоча вони б спокійно могли існувати, як нормальна країна, у них все для цього є, теоретично. Немає тільки єдиного – «здорового смисла». Немає елементарного людського глузду, щоби просто зайнятися собою, а не «оцасливлювати» всіх навколо".

95. **Загребельний В.,** Беккер О. Російське суспільство може бути дешовінізоване тільки після масштабного розгрому росії, – Іван Патриляк // АрміяInform : вебсайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/05/12/rosijske->

[suspilstvo-mozhe-buty-deshovinizovane-tilky-pislya-masshtabnogo-rozgromu-rosiyi-ivan-patrylyak/](https://www.youtube.com/watch?v=palYE9FnTBs) (12.06.22).

"Розкрити історичні причини жорстокості росіян кореспондентам АрміяInform допоміг Іван Патриляк, доктор історичних наук, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а нині офіцер Збройних Сил України".

96. **Зустріч** із Ярославом Грицаком // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=palYE9FnTBs> (16.11.22).

Студенти КНУ імені Тараса Шевченка на лекції українського науковця, історика і публіциста Я. Грицака "Що історія допомагає нам зрозуміти про цю війну": відео.

97. **Клочко М.** Уроки Кримської війни: американський історик пояснив, чому армія Путіна приречена // Главком : вебсайт. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/uroki-krimskoj-vijni-amerikanskij-istorik-pojasniv-chomu-armija-putina-prirechena-871677.html> (29.08.22).

Історик Тед Відмер, почесний лектор Нью-Йоркського університету, написав у своїй колонії на Guardian, що у нинішній війні проти України Путін припускається помилок, які призвели до поразки Російської імперії у Кримській війні 1853–1856 років. Схожими можуть бути наслідки поразки Росії у сьогодишній війні. Про головні уроки та схожі риси двох кампаній розповів американський історик.

98. **Кромф І.** Як путінський режим використовує міф про "Велику Вітчизняну" // Український інститут національної пам'яті : вебсайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yak-putinskyy-rezhym-vykorystovuye-mif-pro-velyku-vitchyznyanu-viynu-v-agresiyi-proty-ukrayiny> (12.12.22).

"Граючи на питанні родинної пам'яті, Путін та кремлівські ідеологи, зокрема Владислав Сурков, створили ідеально налагоджену політичну технологію, яка одночасно консолідувала та маніпулювала народними масами в Росії, підміняючи родинну пам'ять про загиблих під час Другої світової ідеологічним

конструктом про «особливість росіян, які врятували світ від чуми нацизму». Для більш чіткого утвердження цієї ідеологічної конструкції кремлівські ідеологи спеціально роками суттєво применшували значення ленд-лізу Союзників з Антигітлерівської коаліції (насамперед США), завдяки якому Червона Армія змогла встояти проти Вермахту. Путін неодноразово заявляв, що участь українців, білорусів та інших народів, які були в складі СРСР, є не суттєвою, і росіяни могли б перемогти у війні й без них. Офіційна державна пропаганда РФ активно вибудовує образ спадковості між радянським солдатом та російським військовим. Зокрема й тому російські пропагандисти активно використовують фейкову інформацію для дискредитації української влади як «фашистської».

99. **Мараєв В.** Мараєв: як Ленін вигадав Україну? Чому Мазепа краще Бандери? Як виплачують репарації? // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3lixKB8LLZM> (26.12.22).

100. **Мараєв В.** Українська державність: понад 1000 років традиції // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ePHovwR2nbI&list=PLz309URAQeSwEsxA3_7GOZrxaAu7KnibH&index=13 (29.12.22).

101. **Мараєв В.** Як Україну втягнули в ССРСР. Історія без міфів // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=rrDfIsfdBpU&list=PLz309URAQeSwEsxA3_7GOZrxaAu7KnibH&index=1 (29.12.22).

102. **Марків О.,** Зарівна, О., Марків І. Коментар як інструмент маніпулювання суспільною свідомістю в умовах війни (до питання інформаційно-психологічних операцій). *Актуальні питання гуманітарних наук.* Дрогобич, 2022. Вип. 51. С. 604–609. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2022_51_94 (08.01.23).

"Коментар як аналітичний жанр журналістики вимагає дотримання канонічних вимог, а тому претендує на довіру громадськості. Однак, коментар є також і методом доказового міркування, яким в умовах віртуального інформаційного середовища користується кожен, хто має до нього доступ.

Такий вільний коментар і є об'єктом дослідження. Він може провокувати додаткові дискурсивні лінії, які вимальовуються в павутині коментарів і ставати середовищем для поширення неправди, перекручених фактів, чуток, припущень, емоційних порівнянь, дискредитації персони, нефахового обговорення події чи явища тощо. В умовах інформаційної війни коментарі стають інструментом її проведення, а в умовах широкомасштабної війни – займають дієве місце в механізмі планування та розкручування спрямованих інформаційно-психологічних операцій, оскільки об'єктом коментування є психіка людей".

103. **Масенко Л.** Масована пропаганда Кремля. Як створювали міф про "велику російську мову"? // Радіо Свобода : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-propahanda-rosiyska-mova/32101740.html> (27.10.22).

Французький філософ Ален Безансон, який вивчає Росію, до підвалин її державного устрою відносить систему тотальної брехні. Цей дослідник у книзі "Свята Русь" наводить слова історика Жуля Мішле, що вважав брехливість національною рисою росіян: "Росіянин – це брехня. Брехня – в громаді, фальшивій громаді [...] брехлива з брехливих, найвища брехня, яка увінчує всі брехні. Крещенко брехні, хитрощів та ілюзій".

104. **Масненко В.** Чому Росія неминуче програє: роздуми історика // Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького : вебсайт. URL: <https://cdu.edu.ua/news/chomu-rosiia-nemynuche-prohraie-rozdumy-istoryka.html> (10.03.22).

105. **Міф** "Західна допомога за програмою ленд-лізу була незначною" // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QKcz3rwS11g> (04.05.22).

"Одним із вирішальним фактором перемоги у Другій світовій війні стала підтримка за програмою державної програми США ленд-ліз. Повернути невитрачені матеріали або розрахуватись за них союзу треба було вже після війни. СРСР почали отримувати матеріали за цією програмою вже з осені

1941 року. Допомога від союзників відіграла важливу роль вже в битві за Москву. Але після перемоги в Другій світовій війні Москва воліла забути про допомогу Заходу. Внесок союзників у перемогу усяко применшували. А СРСР до самого розпаду не розплатився за поставлену техніку. Використано матеріали документальної фотовиставки «Lend-lease – зброя перемоги. Що замовчувала радянська пропаганда», підготовленої Громадською організацією «Корпус справедливості» за підтримки Українського інституту національної пам'яті".

106. **Міф** про "народ-визволітель" // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iJwbYXKwQdg> (09.05.22).

Інститут національної пам'яті презентував відеопроєкт "Війна і міф".

107. **Пекар В.** Крах імперії неминучий. Чотири причини, чому росія обов'язково розпадеться // Твоє місто : вебсайт. URL: https://tvoemisto.tv/blogs/krah_imperii_nemynuchyy_chotyry_prychyny_chomu_rosiya_obovyazkovo_rozpadetsya_134810.html (14.07.22).

108. **Печерський А.** Сучасна російсько-українська війна є боротьбою не тільки з путінською росією // АрміяInform : вебсайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/10/25/suchasna-rosijsko-ukrayinska-vijna-ye-borotboyu-ne-tilky-z-putinskoyu-rosiyeyu/> (25.10.22).

До завершення восьмого місяця від початку широкомасштабного нападу російської федерації на Україну побачив світ двотомник Інститут історії України НАН України "Війна росії проти України у часових пластах і просторах минушини. Діалоги з істориками". Це – одна з перших помітних спроб концептуалізації української історії в контексті сучасної російської агресії проти України. 100 фахових істориків з академічних установ, дослідницьких центрів та університетів усієї України підготували 346 нарисів, згрупованих за дев'ятьма проблемно-тематичними блоками.

109. **Попович М.** Стратегія росії – втопити світ у крові росіян, – львівський історик про визвольну війну України та історичні паралелі // Вголос : вебсайт. URL: https://vgolos.ua/news/strategiya-rosiyi---vtopiti-svit-u-krovi-rosiyan--istorik-pro-vizvolnu-viynu-ukrayini-ta-istorichni-paraleli_1427748.html (22.09.22).

Таку думку в розмові з "Вголосом" висловив історик, дослідник Українського визвольного руху та українсько-польських відносин у ХХ столітті, діяльності ОУН і УПА та сучасної історії України Роман Грицьків.

110. **Приседська В.** "Це війна не Путіна, а Росії". Німецький історик – про колективну відповідальність і досвід німців // BBC News Україна : вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61707862> (07.06.22).

BBC News Україна поговорила про це з німецьким істориком, професором Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана доктором Мартіном Шульце Вессель.

111. **Сенченко О.** Псевдонаукові дослідження на службі піар-компаній. *Вісник Книжкової палати.* Київ, 2022. № 5 (310). С. 26–33.

112. **Сергійчук В.** Війна, як злива, змиє все чуже. *Слово Просвіти.* Київ, 2022. 16–22 черв. (№ 22/23). С. 6.

113. **Сергійчук В.** Європейське військо вже воює – це українське! *Голос України.* Київ, 2022. – 9 верес. (№ 185). – С. 7.

114. **Сергійчук В.** Нинішнє російське вояцтво діє на зразок орди. *Слово Просвіти.* Київ, 2022. – 23–30 черв. (№ 24/25). С. 8.

115. **Сергійчук В.** Росія уже не матиме свого Александра Македонського. *Голос України.* – Київ, 2022. – 15 лип. (№ 145). С. 11.

116. **Сергійчук В.** Хай світ почує правду про наш рід, або Якою буде національно-державна ідеологія України після перемоги над росією. *Україна молода.* Київ, 2022. 19 трав. (№ 10). С. 6–7.

"Ще не відомо, коли закінчиться російська агресія проти нашої країни, а впевнені в своїй перемозі українці вже розробляють плани відбудови зруйнованих міст і сіл. Справді, ми так швидко хочемо бачити нові вулиці й проспекти, щиро віримо в те, що все заново споруджене буде кращим, величнішим... Але чи подивований нашою відвагою на фронтах світ зможе від нас самих нарешті дізнатися про справжні витoki цього цивілізаційного феномену? Чи знову наша держава, як і після проголошення незалежності в 1991 році, знехтує своїм обов'язком подати людству своє бачення свого минулого? Чи в черговий раз

розпочнемо узгоджувати з сусідами, як нам писати нашу історію? То, можливо, в тому, як нас сприймав до останнього часу світ, ми винні й самі, бо ж не зуміли за тридцять років незалежності донести свою правду до нього, зате російські пропагандисти старалися, особливо в роки правління Путіна, представити нас такими, яких, зрештою, і не існує, бо тут має бути нібито винятково «русській мір». Ми не доклали зусиль, аби розкрити світові, що українці – окрема нація”.

117. **Тимошик М.** Як проросійська влада в Україні системно дискредитувала ОУН–УПА. Правду шукаємо в архівах. *Слово Просвіти*. Київ, 2022. 8–14 груд. (№ 44). С. 10–11.

118. **Українці** у військах СС: дивізія "Галичина" без героїзації та демонізації. 10 запитань історикю // YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hktFBJBgcQE> (29.12.22).

Найсуперечливіша тема нашої історії – участь українських добровольців у військах СС. Насамперед, у 14-тій гренадерській дивізії "Галичина". Що спонукало українців масово вступати до її лав – адже відповідні заяви подали 82 тисячі осіб? Чи були українці членами СС, складала присягу Адольфу Гітлеру та здійснювали військові злочини? Зрештою – як сталося, що дивізія військ СС "Галичина" перетворилася на 1-шу Українську дивізію Української національної армії? – розповідає військовий історик, канд. іст. наук Роман Пономаренко.

119. **Як радянська / російська пропаганда називала війни** // Український інститут національної пам'яті : вебсайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/viyskovyi-konflikty-za-uchastyu-srsr-rf-ta-yak-yih-nazyvala-radyanska-rosiyska-propaganda> (17.01.22).

За 100 років у радянській та російській пропаганді практично нічого не змінилося.

120. **Як спростовувати історичні міфи Росії – співавтор каналу "Історія без міфів"** Мараєв // YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QR7X_0jUFqg (27.07.22).

В Україні зріс попит на вивчення історії, каже історик Владлен Мараєв. Його ютуб-канал "Історія без міфів" від початку року зріс майже вдвічі і вже має понад 400 тисяч підписників. Говорячи про Росію, Мараєв каже, що Кремль використовує історію як зброю проти українців і на внутрішньому, і на міжнародному рівнях. А тому українській науковій спільноті варто докласти зусиль, аби не залишити російській псевдонауці шансів закордоном. В інтерв'ю Олени Ремовською Владлен Мараєв розповів, яким мислить себе Путін в контексті історії та як змінювались міфи РФ про свою історію.

121. **Ярослав Грицак:** як виник міф про "братні народи" // Український інститут національної пам'яті : вебсайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaroslav-grycak-yak-vynyk-mif-pro-bratni-narody> (12.12.22).

"Вперше про існування «великого слов'янського народу» стверджувалося у «Синописі Київському», і цей підручник перевидавався доволі довго, аж до початку 19 століття. Але в цій концепції київських інтелектуалів ще не було ідеї братства. А міфологія братства виникає аж на початку 19 століття у зв'язку з романтизмом. Але навіть тоді ще не було ідеї старшого і молодшого братів. Ця ідея з'явилась аж... у пізньому сталінізмі після Другої світової війни, а найбільше закріпилася після «відзначення» 300-ліття Переяславської унії у 1954 році. Власне, лише тоді виникає ця міфологема про російський народ як старшого брата й український як молодшого брата»".